МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 1/3 2025

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

ISSN 2181-7138

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2025

1/3-сан

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гуўалық берилген.

Нөкис

1/3-сан *2025*

январь - февраль

Қарақалпақстан Республикасы мектепке шекемги ҳәм мектеп билимлендириўи министрлиги, Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ
Сапардурды АБАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ
Мавлюда АЧИЛОВА
Азизжан АБДАЗИМОВ
Шухрат АБДУЛЛАЕВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Злийха ОРАЗЫМБЕТОВА
Мансурбек ОНГАРОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Марифжон АХМЕДОВ
Гулзабира БАБАШЕВА
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Гулбахар БЕКИМБЕТОВА
Комил ГУЛЯМОВ
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Дилдора ДАВРОНОВА
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Шохида ИСТАМОВА
ВОХИД КАРАЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз,Қазақстан)
Сарсенбай КАЗАХБАЕВ
Мохира КУВВАТОВА
Джавдод ПЎЛАТОВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Пердебай НАЖИМОВ
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Хушбоқ НОРБЎТАЕВ
Ойниса МУСУРМОНОВА
Уролбой МИРСАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурилло МАРДОНОВ
Абдулхамид МИРЗАЕВ
АбдимуратЕСЕМУРАТОВ
Даулетназар СЕЙИТКАСЫМОВ
Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Норим РАХМАНОВ
Муқаддас РАХМАНОВА
Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Тажибай САПАРБАЕВ
Мухаббат САЛАЕВА
Гўзал СОДИҚОВА
Улбосын СЕЙТЖАНОВА
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди ҚАМАЛОВ
Тажикал КУДАЙБЕРГЕНОВА
Ойбахор ШАМИЕВА
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЮСУПОВ
Гулара ЮСУПОВА

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲӘМ ӘДЕБИЯТ

Tursunova K.U. Fonetikani o'rganishda innovatsion usullarning roli va nutqni aniq hamda ravon shakllanish metodikasi 7
Yuldasheva Sh.Sh., Yusupova G.A. O‘zbek tilini oliy ta’limda qardosh til sifatida o‘qitishning ayrim masalalari 13
Yusupova G.A., Almambetova U.B. Metodlardan foydalanib qardosh tilli sinflarda o‘zbek tili fonetikasini o‘qitish 19
Oromova N.J. Adabiy ta’limda nazariy ma’lumotlar orqali hosil qilingan bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish 24

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Xasanov E.Sh. Tabaqalashtirilgan ta’lim mexanizmlari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari 30
Xasanov E.Sh. Tabaqalashtirilgan ta’lim yuzasidan xorij tajribalari 37
Yusupov U.K. Kasbiy ta’lim tashkilotlari o‘quvchilarining kasbiy bilimlarini xorij tajribasi asosida rivojlantirish muammolari 44
Bobomurodov K. A. Pedagogik mahorat haqida tushuncha 49
Bobomurodov K.A. Pedagogik mahorat kursi vazifalari 56
Xamzayev X.X. Raqamli texnologiyalar asosida XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish imkoniyatlari 64
Abdusattorova Z.A. O‘quvchilarni matematikadan muammoli masalalarni yechishga o‘rgatish bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy rivojlanishining omili sifatida 74
Ishonkulov A.K. O‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi sharoitida informal ta’limning samaradorligi: nazariy tamoyillar va amaliy yechimlar 81
Jo`rayeva G.A. Allomalarimiz fikrlari asosida o‘quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini va tafakkurini rivojlantirish 88
Karimova S.E. Innovatsion texnologiyalarni o`quv jarayoniga tatbiq etishning zamonaviy yondashuvlari va istiqbollari 92
Usmonova M.S., Usmonov E.H. “Oliy nerv faoliyati” mavzusini o‘qitishda 5E ta’lim modeli asosida kolobrativ o‘qitish texnalogiyalaridan foydalanish metodikasi 97
Nazirov U.Q. Bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda kasbiy motivatsiyani shakllantirish komponentlari 102
Ochilov A.E., Hamroyeva Sh.A. O’qituvchilarning kreativlik qobiliyatlarini interfaol metodlar va texnologiyalar asosida rivojlantirish 107
Raxmanova M. Bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarining ekologik kompetentligini innovatsion yondashuvlar asosida rivojlantirishning o’ziga xos xususuyatlari 111
Islomov N.N. Ilmiy-didaktik atamalarning talabalar faoliyatidagi ahamiyati 123
Nomozov H.S., Obidov A.E. Raqamli ta’lim muhitida iot texnologiyalarining o‘rni va pedagogik innovatsiyalar 126
Jumabayev A.D. Tarbiya fanida loyihaga asoslangan ta’limdan foydalanish bosqichlari 132
Dosbayeva Sh.A. Mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarni tashkil etishda montessori pedagogikasining didaktik imkoniyatlari 139
Risnazarova A.R. Kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalarning kommunikativ ko’nikmalarini oshirishning asoslari 143
Bo‘ranova M. N. O‘quvchilarda tabiatni muhofaza qilishning didaktik tamoyillarini takomillashtirish 148
Xakimov J.O., Xudoyorov S.S. Professional ta’limda innovatsion jarayonlar mohiyati 154
Xakimov J.O., Xudoyorov S.S. Talabalar intellekt turlarining rivojlanishi va kompetensiyalarining shakllanganligi 159
Mustapaqulov S.U. Umumkasbiy fanlarni o'qitishda talabalarning kompetentligini rivojlantirish 164

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲӘМ СПОРТ

Karimov B.B. Jismoniy madaniyat ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun kasbiy pedagogik madaniyatni shakllantirishning amaliyotdagi ahvoli va uni parametrlari 459
Karimov B.B. Jismoniy madaniyat ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun kasbiy pedagogik madaniyatni tarbiyalash mexanizmlarini takomillashtirishning pedagogik-psixologik jihatlari 464
Rayxonov A.M. Futbol va uni o`qitish metodikasining nazariy va amaliy asoslari 468
Qaxxarov F.G. Talabalarning jismoniy ish qobiliyatini aniqlash metodikasi 472
Begaliyev B.A. Futbolchilarning texnik-taktik harakatlarini tarbiyalash va samaradorligini oshirish metodikasi 476
Алимов Ж.А. Талабалар учун жисмоний тарбия дарсларини асосий мазмуни 482
Rayimova D.F. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini gimnastika vositalari orqali jismoniy tayyorgarligini rivojlantirish 486
Ro‘ziqulov B.B. Oliy ta’lim muassasalarida yengil atletika to‘garaklarini tashkil etishning metodologik asoslari 491
Rahimov B.A. Boshlangich sinflarni jismoniy tarbiya darslarda harakatli o’yinlardan foydalanish samaradorligi 498
Bo‘riyeva G.I. Jismoniy madaniyat mutaxasislarining kabiy kompetentligini takomillashtirishning o‘ziga xosligi 508
Usmanova Sh.T. Milliy an’analar vositasida jismoniy tarbiya jarayonini tashkil etish 513
Ilyosboyev S.B. Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining uzluksiz pedagogik amaliyotini tashkil etish yo`llari 516
Abdullayev A.A. Jismoniy barkamolligini tarbiyalashda milliy an’analar vositasida tashkil etish yo`llari 520
Талипджанов А.И. Изучение структуры технических действий в процессе соревнований 524
Арипова В.Б. Особенности развития основных видов движения и физических способностей у детей дошкольного возраста 531
Орзиев А.А. Инновационные технологии в обучении кураш 536
Begaliev B.A. The theory and history of physical education in higher education 541
Yomgirov G.B. The role of track and field in inclusive education 546

JISMONIY BARKAMOLLIGINI TARBIYALASHDA MILLIY AN'ANALAR VOSITASIDA TASHKIL ETISH YO`LLARI

Abdullayev A.A.
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Bolalar sporti kafedrasi mudiri dots., p.f.f.d.(PhD)

Tayanch so'zlar: jismoniy ta'lim, an'ana, jarayon, vosita, rivojlanish, shakllanishi.
Ключевые слова: физическое воспитание, традиция, процесс, инструмент, развитие, формирование.
Key words: physical education, tradition, process, tool, development, formation.

РЕЗЮМЕ:
Mazkur maqolada jismoniy barkamolligini tarbiyalashda milliy an'analar vositasida tashkil etishning metodik ta'limotini tashkil qilingan.
РЕЗЮМЕ:
В данной статье организовано методическое обучение организации занятий физической культурой через национальные традиции.
SUMMARY:
This article presents a methodological approach to the development of physical fitness through national traditions.

Ta`lim jarayonida ijtimoiy-madaniy salohiyatida jismoniy tarbiya va sport oʻziga xos mazmun, shakl, maqsad va mohiyatga ega. Ularni aholining kundalik turmush madaniyatiga singdirish, oʻquvchi yoshlarning jismoniy barkamolligini tarbiyalash, iqtidorli yoshlarni sportga jalb etish, ularning mahoratlarini oshirish, sport orqali mamlakatning shon-shuhratini jahonga keng yoyish kabi keng qamrovli va koʻlami chuqur tadbirlarni oʻtkazishda jismoniy madaniyat hamda sport mutaxassislarining ish faoliyatlari e'tiborga loyiqdir. Jismoniy madaniyat va sport mutaxassislarini tayyorlash, ularning bilimlarini chuqurlashtirish va amaliy malakalari hamda ijodkorligi, tashabbuskorligini doimo oshirish hozirgi davr muammolaridan biridir.

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Oʻzbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari tugʻrisida»gi karori (2017, 27 may) oʻquv yurtlarda jismoniy ta'lim sifatini yaxshilash, sport

mashg‘ulotlarini talab darajasida o‘tkazish, o‘quvchi yoshlarni sevimli sport turlari bo‘yicha xilma-xil sport musobaqalarini ko‘proq tashkil etish lozimligi ko‘rsatilgan. Buning uchun jismoniy tarbiya o‘kituvchilari sport turlari bo‘yicha murabbiylar va ommaviy sog‘lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya-sport tadbirlari uchun tashkilotchi- metodistlar tayyorlashni yaxshi yulga qo‘yish lozimligi alohida uqtirilgan.

Bunday talablarni amalda boshqarish masalalari ishlab chiqarish mehnat jamoalari, turli muassasalar, aholi istiqomat joylari, dam olish va hordiq chiqarish oromgohlari makonlarining ijtimoiy mehnat sharoitlari, ijtimoiy mehnat ta’minotlari bilan bog‘liqligini e’tiborga olish lozim. YA’ni ularda ommaviy sog‘lomlashtirish, jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini tashkil qiluvchi tashkilotchi-murabbiylarga bo‘lgan ehtiyojlar, zaruriyatlar asosida shtatlarni belgilash, zarur bo‘lgan sport tashkilotlari yoki oliy va o‘rta maxsus o‘quv yurtlariga buyurtmalar berishni yo‘lga qo‘yish lozim bo‘ladi. Bunday jarayon yo‘lga qo‘yilsa, ma’lum sohalarda tashkilotchilarning ko‘payishi, ularning ish faoliyatlarida milliy an’analarni keng yoyishga erishish va ulardan maqsadli foydalanish mumkin bo‘ladi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan tub islohotlar, madaniyat, tibbiyot, ta’lim va sport sohalaridagi ommaviy tadbirlarning maqsad va vazifalari, ularning mazmuni maktabda taxsil olayotgan yoshlarning har tomonlama yetuk bo‘lishi, davr talablariga to‘la javob berishi, bunda mehnat kilish, Vatanga sadoqat xis-tuyg‘ulari va e’tiqodlari bilan bog‘liq bo‘lgan barcha fazilatlarga ega bo‘lishni taqozo etmoqda. Bularni ta’kidlashdan maqsad shuki, yuqoridagi «Jismoniy tarbiya» dasturlarida milliy kadriyatlarni jismoniy tarbiya darslarida o‘rganish ayniqsa, milliy an’analarda jismoniy tarbiya, sport, sayohat va xalq milliy o‘yinlaridan foydalanish yo‘llari haqida to‘la ma’lumotlar yo‘q[3]. Bu esa o‘quvchi yoshlarning milliy an’analar haqidagi tushunchalari, bunda jismoniy tarbiyaning mohiyatini bilishga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Yana bir tomoni shundaki, aksariyat jismoniy tarbiya o‘qituvchilari dasturdan chiqa olmaydi, ijodiy yondashish, amaliy tashabbuslar kam uchraydi. Bunday salbiy xususiyatlar talabalarning o‘quv amaliyotlari (pedagogik va tashkiliy) jarayonida aynan namoyon bo‘lmoqda. Ma’lumki, jismoniy ta’lim jarayonlarining o‘ziga xos xususiyatlari bor. «Jismoniy tarbiya va jismoniy madaniyat» fakultetlarining o‘quv rejasi taxlil kilinganda 2 yunalish ma’lum bo‘lmoqda:

1. Talabalarning tanlangan sport turi mutaxassisligi bo‘yicha tayyorgarlik va mahorat oshirish mashg‘ulotlari. Bu jarayon Respublikadagi barcha fakultetlarning umumiy xususiyatga ega bo‘lgan shakl, mazmun va metodika olib boradi.

2. Fakultetdagi professor-o‘qituvchilarning salohiyatlari, ularni qiziqtirgan maxsus fanlar (ixtisoslikka kirish, ilmiy tadqiqotlar metodikasi, milliy kadriyatlar va jismoniy tarbiya va h.k.) bo‘yicha kurslar tashkil etilgan[2]. Bu jarayonlar talabalarda u yoki bu darajada ixtisoslashgan tushuncha va bilimlarni egallashga ijobiy ta’sir kursatmokda. Lekin bu holat barcha oliy o‘quv yurtlarida yaxshi yulga kuyilgan, ularning sifati yuqori darajada, deb bulmaydi. Buning ham ba’zi bir obyektiv va subyektov sabablari bor. Bular:

1) jismoniy tarbiya va milliy an’analarning ijtimoiy-tarbiyaviy xususiyatlarini mujassamlashtiruvchi o‘quv-uslubiy qo‘llanma va tavsiyanomalar mukammal ravishda ishlab chiqilmagan;

2) sport turlari bo‘yicha nazariy tushunchalar va amaliy-kasbiy bilimlarni chuqurlashtirishda faoliyat kursatayotgan o‘qituvchilarda an’analar haqidagi bilimlar ancha sayoz;

3) referat, kurslar va bitiruv (diplom) ishlarida ma’naviy va jismoniy kamolot mavzulari ularning o‘zora uzviy bog‘liqliklari mufassal yoritilmagan;

4) talabalar va magistrlar tomonidan jismoniy tarbiya va sport tadbirlari hamda hozirgi davr talablari asosida milliy an’analarda maqsadli foydalanish usullari, amaliy ishlarga doir maxsus tadqiqotlar olib borilmagan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining[1] «O‘zbekiston Respublikasida Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi farmonida (24.01.2020) eng avvalo, umumta’lim maktablarida jismoniy tarbiya ishlarini yaxshilash, ularga zarur bo‘lgan shart-sharoitlar yaratib berish belgilangan. Shu asosda iqtidorli bolalarni tanlash, tajriba-sinovdan o‘tkazish va ularni sport maktablariga safarbar qilish alohida ta’kidlangan. Bunday tashkiliy, amaliy va tarbiyaviy sharoitlarda milliy an’analarda qo‘llanilayotgan sport chiqishlari, ommaviy namoyishlar muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Shu sababdan jismoniy madaniyat fakultetlarining barcha bosqichlaridagi talabalarga bolalar sporti va milliy an’analarning bir-biriga tarbiyaviy, tashkiliy jihatdan mutanosiblik usullarini o‘rgatish lozim bo‘ladi. Bunday ijtimoiy-tarbiyaviy ta’limotlar va amaliy faoliyatlarni barcha nazariy va amaliy (sport) darslar hamda sport mashg‘ulotlari jarayonida o‘rgatish lozim.

Demak, yuqoridagilardan kelib chikib respublikada olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar mazmunida jismoniy ta’lim, sport, sayoxatlar va xalq milliy o‘yinlarining milliy xususiyatlari hamda ularning ijtimoiy-tarbiyaviy jarayonlariga katta e’tibor berilishi lozim. Jumladan, mamlakat miqyosida o‘tkazilayotgan nufuzli ommaviy sport musobaqalari, madaniy-sport tadbirlarining ochilishi va yakunlarida namoyish etilayotgan sport chiqishlari,

ko‘rgazmali namoyishlar, targ‘ibot yo‘nalishlaridan tuman (shahar) va boshlang‘ich tashkilotlarda namuna sifatida foydalanishni yaxshi yo‘lga qo‘yilishi kerak. Eng asosiysi jismoniy ta’lim o‘qituvchilari faqat mashg‘ulot o‘tkazish, sport turlari bo‘yicha murabbiylar esa faqat murabbiylik faoliyati bilan shug‘ullanib qolmasdan, o‘quvchi va talabalarni sport bilan band bo‘lish jarayonini hamkorlikda tashkillashtirish ishlari amala oshirilsa, maqsadga muvofiq bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 24.01.2020 yildagi «O‘zbekiston Respublikasida Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 5924-сон Farmoni.

2. Jumayev A.T., F.A.Turdiyev. Yoshlar-o‘smirlarga muvofiq tavsiya etiladigan jismoniy madaniyat turlari. Mug‘allim ham uzliksiz bilimlendiriu Ilmiy metodik jurnal. 3-son 2021 yil. 130-133.